

***EXILUL REGINEI ELISABETA A ROMÂNIEI
ȘI PRELUCRAREA LUI LITERARĂ ÎNTR-O CARTE DE
POVEȘTI ILUSTRATĂ ÎMPREUNĂ CU
ANDRÉ LECOMTE DU NOÛY***

Silvia Irina ZIMMERMANN

Abstract: The Romanian Academy Library treasures a rare book of Queen Elisabeth of Romania (Carmen Sylva), with a fairy tale which reveals her literary processing of her exile and her personal fate. New facts, discovered in her letters from Pallanza (Italy) to King Carol I of Romania, also show that the artist who contributed with illustrations for this fairy tale book of the Queen was the Court architect and conservator André Lecomte du Noüy – and not his brother, the painter Jean-Jules-Antoine Lecomte du Noüy, as it was wrongly mentioned in several bibliographic sources before.

Key Words: King Carol I of Romania, Carmen Sylva – Elisabeth of Romania, literature, André Lecomte du Noüy, exile, Romania, history, letters.

Biblioteca Academiei Române păstrează în fondul său de carte¹ o lucrare a Reginei Elisabeta a României, consoarta Regelui Carol I al României, publicată sub pseudonimul Carmen Sylva, o poveste cu aspecte autobiografice care ne-a rămas ca mărturie literară din primele luni ale exilului reginei în Italia,

¹ BAR, II 486617. Îmi revine plăcuta îndatorire din a mulțumi Doamnei Dr. Delia Bălăican, redactor-șef al Revistei Bibliotecii Academiei Române, pentru indicațiile bibliografice privitoare la exemplarul cărții din fondul Bibliotecii Academiei Române.

la Pallanza (din 16 septembrie 1891 și până la 1 iunie 1892²). Ediția princeps a poveștii *Monsieur Hampelmann* (tradusă în românește sub titlul *Domnul Pulcinel*), publicată în 1898 și singura ediție³ până acum, cuprinde, pe lângă textul poveștii în patru limbi (germană, română, franceză și engleză), facsimilele paginii de titlu pictate de regină și ale paginilor poveștii cu scrisul reginei, într-o caligrafie stilată și cu ornamente pentru majusculele de la începutul paragrafelor, asemănător manuscriselor cu miniaturi medievale. Împreună cu ilustrațiile adăugate de André Lecomte du Noüy pe paginile scrise de regină, în genul cărților pentru copii de la sfârșitul secolului al XIX-lea, de o naivitate plină de candoare, *Domnul Pulcinel* este o carte încântătoare atât pentru copii, cât și pentru cei mari.

Cu toate că ediția publicată nu oferă nicio informație despre anul, editura și locul publicării (probabil în 1898, la editura Carol Göbl din București⁴), dintr-o scrisoare a reginei trimisă din Segenhaus (lângă Neuwied, în Germania), din 12 decembrie 1892, către Regele Carol I, aflăm că povestea a fost finalizată în anul 1892: „Terminat, scris și tradus Hampelmann pentru Otto-Haus care are datorii”⁵. Iar pe ultima ilustrație din facsimilele cărții publicate, găsim menționată datarea ilustratorului Lecomte du Noüy, în limba franceză: „Pallanza, 7 Avril 1892”.

Realizată inițial într-o ediție de lux, povestea se adresa îndeosebi copiilor din familiile aristocrate și înstărite, care erau educați în mai multe limbi din fragedă copilărie. Intenția reginei era de a dona câștigul obținut din vânzarea cărții casei de orfani și copii surdo-muți din Neuwied, „Otto-Haus”, patronate de mama reginei, Princesa-văduvă Maria de Wied (1825-1902), și numite astfel în memoria fratelui mezin al reginei, Principele Otto de Wied (1850-1862), mort la numai 11 ani.

Povestea reginei, *Domnul Pulcinel*, este o duioasă parabolă despre dragoste și devotament, despre amărăciunea desconsiderării pe pământ și despre

² Regele Carol I al României, *Jurnal*, volumul 2, 1888-1891, stabilirea textului, traducere din limba germană, cuvânt introductiv și note de Vasile Docea, București, Editura Polirom, 2014, p. 257 și p. 305.

³ Articolul este un extras din studiul introductiv (în limbile germană și română) pentru o nouă ediție a cărții *Monsieur Hampelmann – Domnul Pulcinel*, publicată în colecția Centrului de Cercetare Carmen Sylva al Arhivei Princiare de Wied (ediție îngrijită de Silvia Irina Zimmermann, Suttgart, Editura Ibidem-Verlag, 2017). Datorez mulțumiri colegiale Doamnei Dr. Carmen Tănăsioiu de la Muzeul de Artă a României, specialistă în iconografia regală, pentru sugestiile acordate.

⁴ Lucreția Carandino-Platamona, *Carmen Sylva. Prima Regină a României*, București, Editura Ziarului Universul, 1936, p. 74 și 307.

⁵ ANR, fond Casa Regală, personale, Regele Carol I, corespondența familie, VD-619. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

răsplătirea frumuseții sufletului înălțat la cer. Pe de o parte, ea poate fi citită ca o povestire fantastică despre o marionetă din lemn însuflețită, un fel de arlechin vesel și naiv, îmbrăcat în haine pestrițe și purtând o mască pe față, unul din personajele tipice ale teatrului popular italian, Commedia dell'arte. În povestea reginei, arlechinul-marionetă dorește să aducă bucurie copilului care se joacă cu el, dar, după ce i se rup sforicelele și nu se mai poate mișca, moare de durere pentru că fusese aruncat de copil.

Pe de altă parte, această poveste poate fi citită și prin oglinda destinului reginei aflată începând cu vara anului 1891 în exil, din cauza implicării ei în „afacerea Văcărescu”, căci încurajase relația Principelui Moștenitor Ferdinand cu domnișoara ei de onoare preferată, Elena Văcărescu. În primele luni de exil, Regina Elisabeta se stabilește în Italia, suferind de o paralizie a mâinilor și a picioarelor⁶. Supărată că planul ei de a româniiza dinastia prin căsătorirea principelui moștenitor cu o româncă fusese respins de întreaga clasa politică din țară, regina suferea și din cauza despărțirii de România, unde nu va putea reveni decât abia în toamna anului 1894. În următorii ani de exil (începând din 5 iunie 1892 și până la sfârșitul lunii iulie 1894), Regina Elisabeta se află la „Vila Segenhaus” lângă Neuwied, reședința mamei sale, principesa văduvă Maria de Wied.

Corespondența perechii regale din timpul exilului reginei relevă o criză matrimonială care luase proporția unei afaceri de stat. Scrisorile arată supărarea și dezamăgirea Reginei Elisabeta deoarece planul ei nu fusese înțeles nici măcar de augustul ei soț, iar la sfârșitul unei vieți pline de jertfe pentru țară îi păreau, astfel, toate eforturile zădărnice. De asemenea, în corespondența perechii regale, aflăm despre încercările și îndemnurile repetate ale Regelui Carol I de a o face pe regină să își schimbe atitudinea pesimistă, pentru a-și recăpăta sănătatea și pentru a-i fi din nou devotata și iubita lui parteneră de viață și pe tronul României. În continuare redăm două exemple din corespondența perechii regale de la sfârșitul anului 1891.

Din scrisoarea Reginei Elisabeta către Regele Carol I, Pallanza, 15 decembrie 1891:

„Ah, cât de greu! Atât de grele sunt lacrimile tale, precum plumbul fierbinte picurând pe inima mea! Oare cum să ieșim din acest cumplit timp de suferință? – Întreaga mea viață am avut doar un singur gând: să dăruiesc bucurie și fericire! Încă dinainte să pot vorbi, întindeam străjilor mâinile pentru a fi sărutate! Iar la 40 de ani nu puteam dormi, dacă una din servitoare se arăta prost-dispusă! – Doar pe mine toată lumea avea voie să mă mâhnească, atât de adânc și de amar, iar după aceea să îmi reproșeze că ar fi vina mea, dacă mă supăr! Iar acum cuvintele mele îți provoacă lacrimi,

⁶ Regele Carol I al României, *Jurnal*, p. 246-262, 281.

tocmai când credeam că fericirea se abate, în sfârșit, asupra noastră, fericirea atât de mult așteptată! Eu chiar încep să devin superstițioasă că port ghinion. Încă din copilărie mă temeam să mă atașez din nou de cineva, căci toți cei pe care îi îndrăgeam, mureau. Te rog, bunul meu *Ibi*⁷! Nu mai fi trist! Mie îmi este totuna dacă sunt tristă, căci eu, de altfel, mereu am fost melancolică, chiar și copil fiind. Mereu m-a bântuit gândul că aş aduce nefericire! La fel și în căsnicie: Te rog, nu plânge! Nu îmi da sentimentul că întreaga mea viață a fost ratată și tot efortul meu fără rost. Căci atunci nu mi-ar mai rămâne chiar nimic și m-aș întreba de ce mi s-a oferit această viață, la care nu am râvnit niciodată? Credeam că m-aș fi priceput și că aveam destul talent, să fac bucurie la vreo zece oameni, iar când aveam bani suficienți, să ajut altor zece oameni. Dar și asta a fost vanitate! Te rog, nu plânge! Mi-ar fi peste putere! A ta Elisabeta”⁸.

Din răspunsul Regelui Carol I către Regina Elisabeta, datat „la sfârșitul anului 1891” respectiv, conform datării în jurnalul regelui⁹, începuse să scrie la această scrisoare din 10decembrie (stil vechi)/ 22 decembrie (stil nou) 1891 și o trimisese reginei în 18/ 30 decembrie 1891 împreună cu un dosar conținând „Mărturii despre neadevărurile lui H.V. [Elena Văcărescu]”:

„Mult iubită Elisabeta! Neobosita mea străduință este să cuceresc din nou întreaga ta inimă și încrederea ta, care au fost îndepărtate pentru un timp de mine din cauza unor influențe nefericite. Iar pentru a-mi atinge dorința mea atât de arzătoare, nu mă tem de nicio muncă și niciun efort, nici chiar de cea mai grea jertfă, pentru a te salva din apele furtunoase și de a te readuce de printre stâncile primejdioase înapoi în portul păcii depline. [...] În ultima ta scrisoare întrebi: Oare cum să ieșim din acest cumplit timp de suferință? Iar eu am răspuns: ca eroi. Cu cât sunt luptele mai aprige, cu atât mai hotărâți trebuie să le înfruntăm, cu cât este destinul mai greu, cu atât mai curajoși trebuie să-l purtăm, nu avem voie să ne pierdem nădejdea. Cerul nu ne împovărează cu mai mult decât putem să ducem. Ai încredere în Dumnezeu și apoi ai încredere în mine, cel care te va susține cu dragoste și te va feri de toate necazurile pe drumul vieții noastre, pe care vom pași mai departe împreună. Eu mai am destulă putere și energie pentru a lua întreaga responsabilitate asupra mea, față de cei pentru care te crezi datoare. Te implor, descarcă pe umerii mei și eliberează-te de toate neplăcerile care îți dau sentimentul că ai fi făcut pe cineva nefericit. Numai noi doi am fi fost aproape nenorociți de alții. Să uităm, deci, trecutul cu impresiile lui amare și

⁷ Ibi – astfel îl alinta Regina Elisabeta pe Regele Carol I începând cu anul 1872, probabil o prescurtare a cuvântului german „Lieber“ (dragule) folosită de fiica lor, Principesa Maria a României (1870-1874), la vremea aceea în vârstă de doi ani.

⁸ ANR, Regele Carol I, VD-620. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

⁹ Regele Carol I al României, *Jurnal*, volumul 2, p. 275-276.

să privim cu încredere în viitorul care ne va mai oferi câte o bucurie și satisfacție. Deocamdată, sper ca peisajul liniștitor de la Lago Maggiore cu aerul său balsamic să îți ofere putere nouă și distracție. Iar îngrijirea devotată și excepțională a medicului Scharrenbroich să îți readucă sănătatea, atât de scumpă nouă, încât la primăvară să revii în România, unde vei fi primită cu brațele deschise și cu entuziasm. Aceasta este dorința inimii mele la sfârșitul acestui an deosebit de greu. Cu mare tandrețe te cuprind în brațe, scumpă Elisabeta, și îți sunt pentru toată viața, din adâncul sufletului, al tău sincer devotat și leal Carol”¹⁰.

Împăcarea perechii regale survine în cele din urmă, dar sănătatea Reginei va cere mai mult timp pentru a se reface întru totul, încât abia în primăvara anului 1894 regina părăsește căruciorul și poate merge din nou. Între timp, are loc căsătoria Principelui Moștenitor Ferdinand cu Principesa Maria de Edinburg, în 10 ianuarie 1893 la Sigmaringen, iar în 15 octombrie 1893 se naște primul copil al cuplului princiar, Principele Carol, viitorul Rege Carol al II-lea al României. Odată cu nașterea primului principe al dinastiei pe pământ românesc, se împlinește cea mai mare dorință a primei perechi regale de a întemeia și consolida dinastia în România. Cu bucurie, regina îi scrie Regelui Carol I din Segenhaus, în 22 octombrie 1893:

„Împărtășesc toată bucuria voastră, ca și cum aș fi la fața locului! Grație telegramelor, iau parte și eu împreună cu voi la tot ce se întâmplă! Este ceva uimitor toată această tinerime, iar cuvintele tale, care la punerea temeliei Castelului Peleş mi-au provocat lacrimi fierbinți: *Să fie Castelul acesta leagănul Dinastiei!*, iată că se împlinesc acum într-un alt fel! *Pentru țară!* a fost întreaga noastră viață și nu pentru noi înșine, iar și asta este ceva frumos! Nu al nostru, dar copilul țării! Asta este suficient!”¹¹.

Iar în noiembrie 1893, cu ocazia botezului Principelui Carol, regina îi mărturisește soțului:

„Toate dorințele așteptate și posibile s-au împlinit acum, însă, după cum este mereu în viață, altfel decât ni le-am dorit. Dar, în sfârșit, a sosit! Îți mai aduci aminte, cum ai scris în sărmana cronică a casei, care s-a închis pentru vecie pe micul coșciug, că îți doreai un castel la Sinaia, o cale ferată pe Valea Prahovei și un moștenitor? Și cu cât mai mult decât atât ai realizat, dacă ne gândim cum arată astăzi țara în comparație cu atunci! Am citit în ziare despre botez și că ai ținut în brațe copilul, care, chiar dacă nu este al tău,

¹⁰ ANR, fond Casa Regală, personale, Regina Elisabeta, corespondența familie, VD-16. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

¹¹ ANR, Regele Carol I, VD-624-37. În scris cursiv: în limba română în scrisoarea originală Reginei Elisabeta. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

este copilul țării! Așa cum își clădește un om viața, tot așa trebuie să și-o trăiască. Tu mereu ai fost impersonal și plin de abnegație, iar acum destinul îți surâde, oferindu-ți cupa plină în același fel!”¹².

Jean-Jules-Antoine sau André Lecomte du Noüy? Identitatea ilustratorului poveștii reginei

În literatura de specialitate găsim mențiunea că ilustratorul poveștii *Monsieur Hampelmann* Reginei Elisabeta a României (Carmen Sylva) ar fi fost pictorul Jean-Jules-Antoine Lecomte du Noüy. În noile noastre cercetări¹³ am descoperit că este vorba de André Lecomte du Noüy (1844-1914), fratele pictorului, arhitect francez în serviciul Casei Regale a României, care contribuie la ilustrarea ediției princeps a poveștii reginei și de care aceasta era legată printr-o prietenie mai puțin cunoscută. Arhitectul francez fusese chemat de Domnitorul Carol I în 1875 pentru restaurarea bisericii de la Curtea de Argeș, viitoarea necropolă a regilor României, după care primise alte lucrări de restaurare a monumentelor din România, încât s-a stabilit aici, funcționând ca arhitect restaurator al Casei Regale până la moartea sa în 1914¹⁴.

Cum s-a ajuns la această atribuire greșită pentru autorul ilustrațiilor poveștii *Monsieur Hampelmann* (*Domnul Pulcinel*)? O scurtă reconstituire a informațiilor bibliografice de până acum în privința poveștii explică aceasta eroare.

Cartea reginei a apărut în 1898 cu menționarea numelui „Lecomte du Noüy“, însă fără un prenume. Primele bibliografii despre opera literară a lui Carmen Sylva menționează povestea *Monsieur Hampelmann* de asemenea fără prenumele ilustratorului. Acesta este cazul în bibliografia lui G. Bengesco (1905) despre Carmen Sylva: „*Monsieur Hampelmann* – en collaboration avec M.¹⁵ Lecomte du Noüy, Bucarest (1898), petit in-4° (textes allemand, roumain,

¹² ANR, Regele Carol I, VD-624-42. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

¹³ În cadrul proiectului de editare a corespondenței primei perechi regale Elisabeta și Carol I din Arhivele Naționale ale României (București), în pregătire la Editura Ibidem din Stuttgart (pentru ediția științifică completă în limba germană, în două volume, ediție îngrijită de Silvia Irina Zimmermann) și la Editura Humanitas din București (pentru ediția selectivă tradusă în limba română de Silvia Irina Zimmermann și Romanița Constantinescu).

¹⁴ Shona Kallestrup, *Art and Design in Romania. 1866-1927. Local and International Aspects of the Search for National Expression*, New York, Columbia University Press, 2006, p. 73.

¹⁵ Probabil „M.” înseamnă aici prescurtarea pentru „Monsieur“.

français et anglais: illustrations en chromolithographie)”¹⁶. Nici în bibliografia Lucreției Carandino-Platamona nu găsim un prenume al ilustratorului. Carandino-Platamona (1936) redă aici informațiile bibliografice pentru exemplarul din Biblioteca Academiei Române: „*Monsieur Hampelmann* von C. S. und Lecomte du Nouy. Buc. Carol Göbl, 1898. Textul german e scris cu caractere gotice chiar de Carmen Sylva și este imprimat în negru și roșu. A fost scris în același timp în limba germană, franceză, engleză și română. BAR, 117025 II”¹⁷.

În anul apariției ediției princeps a cărții reginei, ziarul francez „*Le Gaulois*” din Paris publică textul poveștii în limba franceză pe prima pagină a numărului din 2 octombrie 1869, împreună cu menționarea numelui întreg al ilustratorului, André Lecomte Nouy¹⁸. Revista „*Familia*” din Oradea publică textul poveștii în limba română, de asemenea pe prima pagină în numărul 40 din 4/16 octombrie 1898, iar la rubrica *Literatură* următoarele lămuriri despre cartea reginei:

„O poveste de Carmen Sylva. Ziarul din Paris *Le Gaulois* cu data de 2 octombrie st. n. publică o poveste de Carmen Sylva precedată de următoarele rânduri: «Această poveste, care va face pe cei mari să cugete și pe cei mici să râdă, a fost editată în puține exemplare pe care Carmen Sylva – M. S. regina României – le-a distribuit persoanelor care au onoarea de a fi în anturajul reginei. Augusta autoarea a scris în limba germană textul original – reprodus în fac-simile și spiritual ilustrat de compatriotul nostru dl. André Lecomte Nouy – cu o triplă traducțiune în franțuzește, românește și englezește. O indiscrețiune ne-a pus în posesiunea unuia din prețioasele exemplare ale *Domnului Pulcinel* (titlul povestirii, N.R.). Ar fi fost păcat de a lipsi publicul francez de această încântătoare poveste, demnă de Andersen; nicăieri autoarea *Cugetărilor unei regine* nu este atât de gustată ca în țara noastră. Carmen Sylva o știe și va găsi, fără îndoială, un motiv de indulgență pentru indiscreția noastră». – Grăbim să facem și noi o plăcere publicului nostru cetitor, publicând în nr. acesta, după ziarele bucureștene, textul românesc al acestei spirituale povești a reginei-poete”¹⁹.

¹⁶ G. Bengesco [George respectiv Gheorghe Bengescu], *Carmen Sylva intime*, Paris, Felix Juven, 1905, p. 181.

¹⁷ Lucreția Carandino-Platamona, *Carmen Sylva*, p. 307. Cota actuală a exemplarului cărții *Monsieur Hampelmann* [1898] din Biblioteca Academiei Române este: BAR, II 486617.

¹⁸ Carmen Sylva: *Monsieur Policinelle*, în: *Le Gaulois*, 2 octombrie 1898, anul 33, seria a 3-a, nr. 6146, p. 1.

¹⁹ *O poveste de Carmen Sylva*, în „*Familia*”, nr. 40, 4/16 octombrie 1898, anul 34, rubrica: *Literatură*, p. 478.

Menționarea lui Jean-Jules-Antoine Lecomte du Noüy ca ilustrator al poveștii *Monsieur Hampelmann* apare pentru prima oară în biografia reginei realizată de Gabriel Badea-Păun (ediția princeps 2003): „În 1896, Elisabeta realizează în colaborare cu pictorul Jean Lecomte du Noüy ilustrațiile pentru volumul *Domnul Hampelmann*, publicat în același an la București”²⁰. În ediția în limba franceză a aceleiași biografii (ediția princeps 2011) este numit, de asemenea, pictorul care contribuie la ilustrarea poveștii reginei: „... le 14 février 1899, la reine remercia aussi Gallé en lui envoyant une longue lettre et son volume *Monsieur Hampelmann* publié un peu plus tôt dans l’année en collaboration avec Jean-Jules-Antoine Lecomte du Noüy”²¹. De asemenea, în ediția în limba germană a aceleiași biografii (ediția princeps 2011) este menționată contribuția pictorului Jean-Jules-Antoine Lecomte du Noüy la cartea *Monsieur Hampelmann* în mai multe locuri²². Badea-Păun îl identifică pe Jean-Jules-Antoine Lecomte du Noüy ca fiind autorul ilustrațiilor poveștii *Monsieur Hampelmann*, pornind de la premisa că acesta era pictor, a fost invitat la Curtea Regală a României în anul 1895 și a pictat câteva portrete ale perechii regale. În articolul *Jean-Jules-Antoine Lecomte du Noüy la Curtea Regală a României*²³, Badea-Păun amintește de prima întâlnire a pictorului cu perechea regală din anul 1895, care a fost urmată de o ședere mai lungă a acestuia la curte: „Plecăt în ianuarie 1895 spre Constantinopol, după moartea celei de-a doua soții, Caroline Evrard, Jean-Jules-Antoine Lecomte du Noüy se oprește la București pentru a-și revedea fratele, Emile-André, și prin intermediul acestuia primește o invitație la castelul Peleş din Sinaia, venită din partea Regelui Carol I. Astfel vizita, pe care o credea de doar câteva zile, se transformă într-o ședere de șapte luni. Revine în toamna lui 1896 pentru rămâne până în primăvara lui 1897, apoi în octombrie 1898, și poate și în 1912”²⁴. Pentru afirmația despre prima călătorie

²⁰ Gabriel Badea-Păun, *Carmen Sylva. Uimitoarea regină Elisabeta a României*, traducere din franceză de Irina-Margareta Nistor, București, Editura Humanitas, 2003, nota 21 la pagina 198. În ediția a III-a din 2010 găsim aceeași menționare în nota 34 la pagina 226, de asemenea, menționări la paginile 219 și 223.

²¹ Idem, *Carmen Sylva reine Elisabeth de Roumanie*, Versailles, Via romana, 2011, p. 161. De asemenea, la p. 159.

²² Idem, *Carmen Sylva. Königin Elisabeth von Rumänien – eine rheinische Prinzessin auf Rumäniens Thron*. [Regina Elisabeta – o prințesă renană pe tronul României], traducere în limba germană și postfață de Silvia Irina Zimmermann, Stuttgart, ibidem-Verlag, 2011, p. 197, 200-201 și în nota 46 la pagina 203.

²³ Articolul în limba franceză *Jean-Jules-Antoine Lecomte du Noüy (1842-1923) à la cour royale de Roumanie* a apărut în *Bulletin de la Société de l’Histoire de l’art français*, 2005, Paris, p. 257-281.

²⁴ *Jean-Jules-Antoine Lecomte du Noüy la Curtea Regală a României*, în Gabriel Badea-Păun, *Mecena și comanditari. Artă și mesaj politic*, traducere din limba franceză de Laura Guțanu, București, Noi Media Print, f.a. [2010], p. 79.

a pictorului în România din anul 1895, Badea-Păun citează monografia *From Homer to the Harem. The Art of Jean Lecomte du Noüy* de Roger Diederer (2004)²⁵, precum și prima biografie cu un catalog al operei pictorului, *Lecomte du Noüy* de Guy de Montgailhard (1906)²⁶. Însă în ambele nu există nicio referire la cartea de poveste a Reginei Elisabeta, *Monsieur Hampelmann*. Prin urmare, colaborarea reginei cu pictorul și contribuția acestuia la cartea *Monsieur Hampelmann* este constatată doar de Badea-Păun, fără a preciza o sursă pentru această afirmație, și datată în perioada 1896/97²⁷, iar publicarea cărții în anul 1898: „Au compus împreună textul și anumite ilustrații pentru povestea intitulată *Monsieur Hampelmann*, publicată la București la începutul anului 1898”²⁸. Aceeași menționare a contribuției lui Jean-Jules-Antoine Lecomte du Noüy la povestea reginei și a publicării cărții în anul 1898 apare și în bio-bibliografia cronologică scrisă de Badea-Păun pentru o ediție nouă de aforisme și poezii traduse în limba română: „Publică, la tipografia Curții, o mică povestire, *Monsieur Hampelmann*, scrisă împreună cu pictorul Jean-Jules-Antoine Lecomte du Noüy, care îi va realiza și mai multe portrete”²⁹.

Probabil ca urmare a informațiilor despre cartea *Monsieur Hampelmann* publicate de Badea-Păun, datele bibliografice actuale pentru exemplarul cărții aflat la Biblioteca Națională a României din București³⁰ îl numesc pe Jean-Jules-Antoine Lecomte du Noüy drept autor al ilustrațiilor poveștii *Monsieur Hampelmann*; la fel și descrierea pentru forma digitalizată a cărții, publicată pe pagina de internet European Collections.³¹ Aceeași informație despre ilustrator o găsim actual și în fișierul pentru exemplarul poveștii *Monsieur Hampelmann* aflat în fondul de carte rară al Bibliotecii Academiei Române, București: „II. 486617. Carmen Sylva,... *Monsieur Hampelmann*, von Carmen Sylva und Lecomte du Nouy. [Bucarest, 1898*]. 34 p.**/**. Vezi Carmen Sylva, *Opere*, [Listă bibliografică], Buc., 1906, p. 7./ ** Paginație dublă. Pag. a 2-a conține

²⁵ Roger Diederer, *From Homer to the Harem. The Art of Jean Lecomte du Noüy*, New York, Dahesh Museum of Art, 2004, p. 48-49. Vezi în Gabriel Badea-Păun, *Mecena și comanditari*, nota 6 la p. 100.

²⁶ Guy de Montgailhard, *Lecomte du Noüy*, préfacé par Henri Bouchot, Paris, Lahure, 1906, Kapitel IX: *En Roumanie*, S. 65-74. Vezi în Gabriel Badea-Păun, *Mecena și comanditari*, nota 8 la p. 100.

²⁷ Gabriel Badea-Păun, *Carmen Sylva*, 2003, p. 198.

²⁸ Idem, *Mecena și comanditari*, p. 94. Alte menționări la p. 45 și 101.

²⁹ Carmen Sylva, *Fluturi sărutându-se. Cugetări și poezii*, ediție și cronologie de Gabriel Badea-Păun, București, Editura Curtea Veche, 2013, p. 34.

³⁰ BNB, CR XIX III 288, (II 99847), Inventar-Nr: C54344/1973.

³¹ http://www.europeana.eu/portal/de/record/9200460/oai_digitoool_bibnat_ro_678916 (accesat în 28.02.2017).

facsimilul textului german./ 1. Lecomte du Nouy, Jean Jules Antoine³². De asemenea, Jean-Jules-Antoine Lecomte du Nouy ca ilustrator al cărții *Monsieur Hampelmann* mai apare în publicațiile Silviei Irina Zimmermann: în monografia *Carmen Sylva. Regina poetă*³³, în articolul „*Ich aber sollte ein Dichter werden, das war der wahre Beruf*” – *Legitimation literarischer Tätigkeit und öffentlicher Auftritt als Schriftstellerin*³⁴ și în noua ediție germană completă a poveștilor lui Carmen Sylva, *Aus Carmen Sylvas Königreich [Din Regatul Carmen-Sylvei]*, îngrijită de Silvia Irina Zimmermann³⁵, aici fără informații suplimentare despre pictor.

Împotriva lui Jean-Jules-Antoine Lecomte du Nouy ca ilustrator și co-autor al poveștii *Monsieur Hampelmann* în perioada 1896/97 avem ca dovadă scrisoarea, citată mai sus, a reginei din Segenhaus (lângă Neuwied), din 12 decembrie 1892, adresată Regelui Carol I, în care ea însăși stabilește datarea poveștii ei în anul 1892: „Terminat, scris și tradus Hampelmann pentru Otto-Haus care are datorii”³⁶. Iar datarea de pe ultima ilustrație din carte: „PALLANZA 7 AVRIL 1892” poate fi atribuită numai arhitectului André Lecomte du Nouy, căci doar el și nu fratele său, pictorul, a fost în această perioadă la Pallanza, la regina exilată, după cum rezultă din scrisorile reginei și din însemnările din jurnalul regelui din acest timp.

³² BAR, II. 486617. Mulțumesc Doamnei Dr. Delia Bălăican pentru informație.

³³ Silvia Irina Zimmermann, *Carmen Sylva. Regina poeta. Literatura în serviciul Coroanei*, traducere din germană de Monica Livia Grigore, București, Editura All, 2013, explicația la imaginea *Monsieur Hampelman* în album, fără număr de pagină.

³⁴ Eadem, „*Ich aber sollte ein Dichter werden, das war der wahre Beruf*” – *Legitimation literarischer Tätigkeit und öffentlicher Auftritt als Schriftstellerin* [„Eu am devenit poetă, aceasta a fost menirea mea adevărată”. Legitimarea creației literare și apariția reginei în public ca scriitoare], în Silvia Irina Zimmermann / Edda Binder-Iijima (Hg.), „*Ich werde noch vieles anbahnen.*” *Carmen Sylva, die Schriftstellerin und erste Königin von Rumänien im Kontext ihrer Zeit* [„Voi deschide multe căi” – Carmen Sylva, scriitoarea și prima regină a României în contextul timpului ei]. Schriftenreihe der Forschungsstelle Carmen Sylva – Fürstlich Wedisches Archiv, Band 2 [Colecția Centrului de Cercetare Carmen Sylva / Arhiva Princiară de Wied, volumul 2], Stuttgart, ibidem-Verlag, 2015, p. 110.

³⁵ *Aus Carmen Sylvas Königreich. Gesammelte Märchen und Geschichten für Kinder und Jugendliche von Carmen Sylva (Königin Elisabeth von Rumänien, geborene Prinzessin zu Wied, 1843-1916)*[Din Regatul Carmen-Sylvei. Poveștile și povestirile lui Carmen Sylva pentru copii și adolescenți]. Ediție îngrijită și prefață de Silvia Irina Zimmermann, 2 volume (volumul 1: *Rumänische Märchen und Geschichten* [Povești și povestiri românești], volumul 2: *Märchen einer Königin* [Poveștile unei regine]), Stuttgart, Ibidem-Verlag, 2013. Numele Jean-Jules-Antoine Lecomte du Nouy apare aici în volumul 1 la pagina 32, iar în volumul 2 la paginile 18, 20 și 30.

³⁶ ANR, Regele Carol I, VD-619. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

O altă atribuire greșită pentru ilustrarea cărții *Monsieur Hamplemann* și anume lui Hélène Lecomte du Noüy (respectiv Hermine Lecomte du Noüy, 1855-1915), scriitoarea franceză și soția arhitectului Casei Regale, André Lecomte du Noüy, o găsim în informația bibliografică despre exemplarul cărții aflate la Biblioteca Statului din Berlin³⁷ (Staatsbibliothek zu Berlin), care este menționată la fel și în Gemeinsamer Verbundkatalog (catalogul bibliotecilor germane)³⁸.

În schimb, un indiciu folositor apare în biografia reginei de Elisabeth Burgoyne, unde autoarea explică cum erau numiți frații Lecomte du Noüy de regina însăși în timpul șederii pictorului la Curtea Regală, în perioada 1896/97, pentru a-i delimita mai bine pe unul de celălalt: „Când regina vorbea de [frații] Lecomte du Noüy, îl numea pe André «Lecomte», iar pe pictor «du Noüy»”³⁹.

Prin urmare, atribuirile de până acum ale numelor Jean-Jules-Antoine sau Hélène (respectiv Hermine) Lecomte du Noüy ca ilustratori ai poveștii *Monsieur Hampelmann* pot fi revizuite. Noile informații descoperite despre adevărata identitate a ilustratorului poveștii *Monsieur Hampelmann* de Carmen Sylva, André Lecomte du Noüy, arhitectul Casei Regale, pe care le prezentăm în continuare, se doresc o contribuție la aceasta.

Prietenia Reginei Elisabeta cu André Lecomte du Noüy, arhitectul Casei Regale a României. Mărturii din scrisorile Reginei Elisabeta din timpul exilului

În corespondența perechii regale Elisabeta și Carol I din anii de exil ai reginei (din Arhivele Naționale ale României, București) găsim numeroase referințe la André Lecomte du Noüy, care o vizitează de regină la Pallanza (probabil și din îndemnul Regelui Carol I, după cum arată jurnalul acestuia⁴⁰), precum și despre aprecierea reginei asupra personalității arhitectului. Într-adevăr, aici, doar grație informațiilor suplimentare (faptul că perechea regală îl numea pe arhitectul André Lecomte du Noüy simplu „Lecomte”⁴¹ și că l-a întâlnit pentru prima dată pe pictorul Jean-Jules-Antoine du Noüy abia în anul

³⁷ Staatsbibliothek zu Berlin, 53 MA 501800.

³⁸ <http://gso.gbv.de/DB=2.1/PPNSET?PPN=402219295> (accesat în 28.02.2017).

³⁹ Traducerea noastră după originalul din engleză din Elizabeth Burgoyne, *Carmen Sylva. Queen and Woman*, London, Eye & Spottiswoode, 1941, nota 1, p. 180.

⁴⁰ Regele Carol I al României, *Jurnal*, volumul 2, p. 281.

⁴¹ Vezi Burgoyne, *Carmen Sylva*, p. 180. De asemenea în Regele Carol I al României, *Jurnal*, volumul 2, *passim*.

1895⁴²) este posibil să deducem că este vorba întocmai de arhitectul André Lecomte du Noüy.

Mărturii din scrisorile Reginei Elisabeta către Regele Carol I:

Pallanza, 1 octombrie 1891: „De ieri este Lecomte aici. Mi-a făcut surpriza, venind din Arles și de la bătrânul Révoil⁴³. Dacă nu întinzi o mână protectoare asupra lui, atunci României îi va surveni rușinea de a-l fi alungat. Florescu⁴⁴ l-a chinuit deja foarte mult. Numai pentru a nu mai admite unui străin să vină în România, ar prefera să se lipsească de tot ce este frumos și măreț și ce s-ar putea dărui nefericitei țări, prin care ar putea fi ajutată să se dezvolte”⁴⁵.

Pallanza, în noiembrie 1891:

„Ieri, pentru prima dată, am pictat din nou cu bucurie și anume capul lui Lecomte în cartea evangheliei. Pentru prima oară am pictat după natură și nu după o fotografie și m-a entuziasmat bogăția de nuanțe de culori, încât și lui Lecomte i-a făcut plăcere să-mi stea model. Toți spun că miniatura seamănă foarte mult. Acum urmează Manole din memorie, ca *pendant*, sus, Neagoie și Despina, iar la mijloc noi doi, înconjurați de întreaga legendă a lui Manole în *camajoux*⁴⁶. Va fi o pagină foarte frumoasă. [...] Corectăm acum Manole, dar doctorul⁴⁷ nu mă lasă să trec cu repezeală, așa cum mă îndeamnă starea actuală sufletească, când totul îmi este indiferent. Au trimis manuscrisul vienez spre tipărire, cu tot ce au corectat și adăugat în el, iar acum îmi necesită un efort imens să refac originalul, căci până și aici fuseseră câteva greșeli, datorate repeziciunii cu care trebuise să dau lucrul peste cap iarna trecută”⁴⁸.

Portretul arhitectului cu menționarea numelui complet: „André Lecomte du Noüy” se află pe pagina de pergament nr. 50 (în partea inferioară a paginii, în chenarul din dreapta) din Evanghelia de la Curtea de Argeș pictată de Regina

⁴² Vezi Guy de Montgailhard, *Lecomte du Noüy*, p. 65-74; Roger Diederer, *From Homer to the Harem*, p. 48-49; Gabriel Badea-Păun, *Mecena și comanditari*, p. 79.

⁴³ Henri Révoil (1822-1900), arhitect francez.

⁴⁴ Ioan Emanoil Florescu (1819-1893), general român, om politic, fost ministru de război, în anul 1891 prim-ministru.

⁴⁵ ANR, Regele Carol I, VD-529. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

⁴⁶ „Peinture de camaïeu”, pictură ton în ton. În scris cursiv: în franceză în scrisoarea originală a Reginei.

⁴⁷ Dr. Scharrenbroich, medicul Reginei Elisabeta la Pallanza.

⁴⁸ ANR, Regele Carol I, VD-535. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

Elisabeta⁴⁹. Spre deosebire de ideea inițială, pagina conține în partea superioară portretele ctitorilor bisericii: în medalionul din stânga Neagoe Basarab (1481-1521), Domnul Țării Românești în anii 1512-1521 și ctitorul Mănăstirii Curtea de Argeș, construită în anii 1515-1517, iar în medalionul din partea dreaptă, Regele Carol I. al României, care restaurase biserica în anii 1875-1886 și o alesese ca necropolă a regilor României. În partea inferioară a paginii sunt portretele arhitecților bisericii: în medalionul din partea stângă „Pietro Manolo”, meșterul Manole, cunoscut și grație unei legende românești pe care Regina Elisabeta o prelucrase într-o piesă de teatru⁵⁰ și pe care o pregătea pentru tipărire în timpul exilului din Pallanza (după cum menționează în scrisoare), iar în medalionul din dreapta, restauratorul bisericii, André Lecomte du Noüy. În prefața piesei de teatru *Meister Manole* (Meșterul Manole) regina îl menționează pe arhitectul André Lecomte du Noüy (și aici din nou fără prenumele său) lăudându-i contribuția la restaurarea mănăstirii de la Curtea de Argeș:

„Din 1530 și până astăzi, biserica a suferit de pe urma a trei incendii, iar când Regele Carol I-a însărcinat pe un discipol al lui Violet le Duc, Lecomte du Nouy, s-o refacă, acesta a trebuit s-o construiască aproape din nou. Timp de doisprezece ani, într-o muncă neobosită și cu o pietate fără de egal, el a ridicat din nou minunata construcție, într-o desăvârșită frumusețe, așa cum Manole a dorit-o, dar cum n-a putut fi atinsă nici sub Neagoe și nici sub urmașul său, Radu. Este de o frumusețe uimitoare, nemaivăzută, și cu atât mai atrăgătoare prin legenda ei, merită a ne face să luăm aminte la limitele puterii omenești”⁵¹.

⁴⁹ Vezi mai pe larg în Carmen Tănăsioiu, *Evanghelia de la Curtea de Argeș scrisă și pictată de Regina Elisabeta a României*, în, *Catedrala Mănăstirii Argeșului. Crestomație de studii și documente*, Curtea de Argeș, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, 2015, p. 94-125. Mulțumesc Doamnei Dr. Carmen Tănăsioiu pentru informație.

⁵⁰ Regina Elisabeta se orientează în prelucrarea ei literară a motivului Manole după *Legenda Monastirii Argeșului* de Vasile Alecsandri. Vezi Vasile Alecsandri, *Opere*, Bd. III., *Poezii. Poezii populare ale românilor, adunate și întocmite de Vasile Alecsandri*, București, Editura pentru literatură, 1966, [Scriitori români], p. 212-222. Mai pe larg despre piesa de teatru *Meister Manole* (Meșterul Manole) a lui Carmen Sylva în Silvia Irina Zimmermann, *Die dichtende Königin. Elisabeth, Prinzessin zu Wied, Königin von Rumänien, Carmen Sylva (1843-1916). Selbstmythisierung und prodynastische Öffentlichkeitsarbeit durch Literatur* [Regina poetă. Automitizare și comunicare dinastică prin literatură], [teză de doctorat, Universität Marburg, 2003], ibidem-Verlag, Stuttgart, 2010, p. 107-108 și p. 158.

⁵¹ Carmen Sylva, *Meister Manole*, 1892, din prefață (traducerea noastră).

Despre prezența de șapte luni a lui André Lecomte du Noüy la Pallanza (din octombrie 1891 până în aprilie 1892) – pentru Regina Elisabeta o bucurie binevenită și un prilej de refacere sufletească prin artă și discuții despre literatură și istoria artei – regina îi relatează augustului soț următoarele:

Pallanza, 25 noiembrie 1891:

„Cel mai bine îmi este când pictez sau cânt. Cartea evangheliei este continuată cu pași repezi sub îndrumarea lui Lecomte, nu întocmai după noțiunea mea de rapiditate de odinioară, dar, totuși, repede în condițiile prezente. [...] Lecomte se amuză pe seama mea când mă vede atât de deznădăjduită de neputința de a scrie. Mi-a adus în fața ochilor scenele trăite cu pictori, compozitori și poeți, care în fiecare moment se cred pe sfârșite. Doctorul m-a ajutat foarte mult, neîngăduindu-mi nicio neglijență, pe care aș fi regretat-o tot restul vieții. [...] [Vlădescu⁵²] și Lecomte împing acum ei înșiși căruciorul meu, găsind că servitorii nu ar fi fost destul de grijulii. Sunt îngrijită minunat, ca și cum aș fi ceva prețios! [...] Dacă ai vedea acum salonul meu! O dezordine îmbucurătoare domnește în el, cărți, note de muzică, șevalet, pupitru de scris, masa cu cărți, pianul deschis, masa de scris, foi de pergament întinse și albume pe toate fotoliile, încât, când mă vizită Salms⁵³ să își ia rămas bun, am constatat amuzată că nu mai rămăsese niciun loc de șezut. O recunoști pe soția ta? Masa de pictat e trasă lângă pat și apoi din nou lângă șevalet. Închipuiește-ți-l pe doctor deseori la pian, pe mine la șevalet, Lecomte la masa de pictat, Cathrine⁵⁴ la masa de scris, umplând-o cu scrisori pentru mine, madame Stourdza⁵⁵ croșetând sau tricotând în fotoliu. Ieri, Lecomte mi-a citit din minunatul poem *La tentation de St. Antoine*^{56,57}.

Pallanza, 31 decembrie 1891:

„Mi-am revenit iarăși după Crăciun, dar nu am voie încă să depun nici cel mai mic efort. Mâinile, spatele și capul îmi refuză orice serviciu... [...] Așadar nu mai fac chiar nimic, stau întinsă pe canapea, în timp ce Lecomte

⁵² Vlădescu, general român, o însoțește pe Regina Elisabeta în Italia, în primul an de exil 1891/92.

⁵³ Prințul Karl de Salm-Horstmar (1830-1909).

⁵⁴ Ecaterina (Cathrine) Theodori, fiica medicului Casei Regale, Iuliu Theodori (1834-1919), o însoțește pe Regina Elisabeta în Italia, în primul an de exil 1891/92.

⁵⁵ Zoe Sturdza (1848-1920), soția ministrului român Dimitrie A. Sturdza (1833-1914), doamnă de onoare a Reginei Elisabeta în Italia, în primul an de exil 1891/92.

⁵⁶ *Ispitirea sfântului Anton*, poem epic de Gustave Flaubert.

⁵⁷ ANR, Regele Carol I, VD-536. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

pictază pentru mine, Cathrine, la fereastră, îmi scrie scrisorile, iar Bungert⁵⁸, la pian, compune cântecele de Crăciun⁵⁹ ”⁶⁰.

Pallanza, 16 martie 1892: „De Lecomte nu pot să mă lipsesc încă, el îmi citește ore întregi cele mai frumoase, nobile și înălțătoare lucruri. Nu aș putea suporta nimic trivial, nu mi-a plăcut niciodată”⁶¹.

Pallanza, 18 martie 1892:

„Muncim pentru bazarul mamei, de ne iau foc degetele, pictăm pe lemn și pe piatră, Lecomte, Sophy Browne și eu, și vom trimite o grămadă de lucruri. Eu lucrez tot timpul în pat, pentru că mă simt prea slăbită pentru a sta în picioare. În sfârșit, pot să merg iar câțiva pași singură, dar nu suport nicio rochie. De îndată ce port ceva prea aproape de gât, mi se umflă mâinile și picioarele și mi se face rău. La cea mai mică emoție am palpații violente la inimă mai multe ore și chiar zile întregi, iar apoi am o congestie la spate, de care nu mă vindec cu săptămânile. Mi-e teamă până și de bucurie. Am sentimentul că o bucurie m-ar putea omorî. De la Crăciun încoace nu mai sunt la fel de bine cum m-ai văzut. Mi s-a făcut rău imediat după ce ai plecat”⁶².

Pallanza, 15 aprilie 1893:

„Lecomte se simte mai bine. O mare supărare aproape că l-a doborât cu o boală grea. El suferă de o rană la intestine, care îi provoacă mereu dureri. Mai poate să șadă în barcă și să meargă drumuri scurte. În caleașcă i-a fost cu neputință până acum. Închipuiește-ți, el încă nu are 48 de ani!! Cât a trebuit să sufere acest bărbat ca să arate astfel!”⁶³.

Informația despre vârsta lui Lecomte în scrisoarea de mai sus a reginei este o altă mărturie pentru arhitect, care s-a născut în anul 1844, având, prin urmare, 48 de ani în 1892. Fratele său, pictorul Jean-Jules-Antoine Lecomte du Noüy, se născuse în 1842, iar în iunie 1892 împlinea 50 de ani. Dar la vremea

⁵⁸ August Bungert (1845-1915), compozitor german și prieten al Reginei Elisabeta. A pus pe note mai multe poezii ale reginei.

⁵⁹ În Pallanza, Regina Elisabeta publică volumul de poezii: *Carmen Sylva, Weihnachtskerzchen von Pallanza* [Lumânările din Pallanza], Pallanza, Vercellini, 1891.

⁶⁰ ANR, Regele Carol I, VD-539. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

⁶¹ ANR, Regele Carol I, VD-541. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

⁶² ANR, Regele Carol I, VD-542. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

⁶³ ANR, Regele Carol I, VD-543. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

aceea încă nu avusese loc nicio întâlnire a reginei din exil cu fratele arhitectului curții, ci abia mai târziu, în 1895, se vor cunoaște.

Pallanza, 26 aprilie 1892: „Plecarea lui Lecomte mi-a provocat, bineînțeles, agitație la inimă”⁶⁴.

Pallanza, 28 aprilie 1892: „Îmi lipsește foarte mult Lecomte cu limpezimea și finețea lui”⁶⁵.

Din iunie 1892 și până în iulie 1894, regina își petrece exilul în continuare la Segenhaus lângă Neuwied, locuind în vila mamei sale, Princesa Maria de Wied. Și în această perioadă, deși mai departe suferindă, Regina Elisabeta se dedică cu fervoare activității caritative, contribuind cu numeroase obiecte proprii de artizanat la diferitele bazaruri caritabile organizate la Neuwied. Din Segenhaus, în iulie și noiembrie 1892, regina îi scrie Regelui Carol I cu rugămintea de a-i transmite arhitectului André Lecomte du Nouÿ recunoștința sa pentru îndrumarea în pictură și pentru discuțiile intelectuale avute la Pallanza, de care își amintește grație picturilor la care lucrează (obiecte pe care le oferă cadou regelui și celorlalți membri de familie, precum și panouri pictate pe care le donează bisericii din Nieder-Biber, lângă Neuwied).

Segenhaus, 25 iulie 1892:

„Ai putea fotografia masa⁶⁶ pe care am pictat-o pentru tine? Când îl vezi pe Lecomte spune-i că sper să fac cinste extraordinarului meu maestru de astă iarnă. Am desenat cu mare grijă, așa cum îmi arătase el. Abia acum îmi dau seama cât de mult am învățat de la el. Fiecare plimbare cu el era un discurs despre istoria artei, observare a naturii și descrierea ei, încât eu uitam de cărucior și de dureri”⁶⁷.

Segenhaus, 18 noiembrie 1892:

„Pictez cu fervoare la panourile mele, pentru ca să fie în biserică înainte de Crăciun. Încântarea mea să pictez cu ulei după natură este de nedescris. Aș putea jubila după fiecare nou efort. Nu mă așteptam la asemenea surprize. Culorile le întind cu repeziciune, îmi par că vin de la sine

⁶⁴ ANR, Regele Carol I, VD-544. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

⁶⁵ ANR, Regele Carol I, VD-546. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

⁶⁶ Aceasta masă cu un blat de marmură cu motive religioase, pictate de regină la Segenhaus, se află la Castelul Peleş, Nr. Inv. 9007, vezi: *Regina Elisabeta a României. Un secol de eternitate. / Queen Elisabeth of Romania. A Century of Eternity*. Catalogul expoziției Muzeului Național Peleş, Sinaia, 2016, p. 207.

⁶⁷ ANR, Regele Carol I, VD-555. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

pe pensulă și pot doar să regret că și această experiență vine, ca toate în viața mea, mult prea târziu. Dacă este bine cum pictez, nu știu, ceilalți găsesc că este frumos, dar ei nu sunt competenți. Cât de mult datorez îndrumării constante a lui Lecomte! Mulțumește-i în numele meu!”⁶⁸.

O regină, un exil și o poveste despre devotament și răsplată

Revenind la povestea „Domnul Pulcinel”, marioneta însuflețită suferă când nu se mai poate mișca și, astfel, nu mai poate aduce bucurie, dar este răsplătită pentru frumusețea și sensibilitatea sufletului ei în „cerul păpușilor de lemn”:

„Iar din cerul păpușilor de lemn, cel mai venerabil dintre Pulcineli, ce s-a văzut vreodată, îi întinse mâinile sale și-l atrase către dânsul. O lumină strălucitoare îl învălui din toate părțile și, cu totul schimbat la față, Pulcinel își lăsă pe pământ masca și sforicelele, zburând înaripat acolo unde nu mai e nici necaz, nici spaimă, nici frică, nici ingratitude, nici rușine, și unde totuși e loc mic chiar pentru cel mai umil Pulcinel, adeseori loc mai presus decât pentru doamnele îmbrăcate în mătase, ce nu au fost decât frumoase, dar care nu și-au dat osteneală să înveselească pe copii, cum a făcut Pulcinel cel nebăgat în seamă”⁶⁹.

Reginei Elisabeta destinul îi oferă deja pe pământ o răsplată pentru devotamentul, eforturile și jertfele sale față de țară și regele ei. În ciuda suferințelor și dezamăgirilor pricinuite de „afacerea Văcărescu”, Regele Carol I luptă cu răbdare și convingere pentru a o readuce pe regină înapoi din exil, asigurând-o mereu, prin cuvinte pline de tandrețe, de loialitatea și dragostea sa. Dar, la rândul său, o roagă pe regină să înțeleagă că el singur poartă întreaga răspundere pentru familia sa, iar ca suveran pentru dinastia țării. Din scrisoarea Regelui Carol I către Regina Elisabeta, din 16/ 28 februarie 1892, din București:

„Nimeni nu știe mai bine ca mine cât de fină și sensibilă ești și cât de ușor un cuvânt aspru taie adânc în inima ta. Însă mari sunt datoriile pe care trebuie să le îndeplinesc și, pe deasupra, și mai mare este răspunderea pe care o am față de țară și întreaga Europă. Căci eu singur sunt răspunzător în fața lui Dumnezeu și în fața lumii pentru tot ce se întâmplă în familia mea și în poporul meu. Astfel, multe ar trebui tu să judeci cu mai multă indulgență și să nu pui

⁶⁸ ANR, Regele Carol I, VD-606. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.

⁶⁹ *Monsieur Hampelmann* von Carmen Sylva und Lecomte du Noüy, f.a. [București, Carol Göbl, 1898], p. 33-34.

asupra vieții noastre o măsură prea obișnuită, căci noi suntem chemați să îndeplinim o misiune mare și să consolidăm ceea ce am construit și reușit”⁷⁰.

Astfel, și povestea exilului Reginei Elisabeta capătă un sfârșit bun, Regele Carol I reușind să îi ofere reginei sale posibilitatea de a reveni în țară și alături de el pe tronul României, pășind dreaptă și semeț precum o regină din poveste.

Silvia Irina ZIMMERMANN
Centrul de Cercetare Carmen Sylva.
Arhiva Princiară de Wied (Neuwied)
www.carmensylva-fwa.de
www.sizimmermann.de

⁷⁰ ANR, Regina Elisabeta, VD-18. Traducere din germană de Silvia Irina Zimmermann.